

Andrzej Kobus

"České stopy v gulagu : z výzkumu perzekuce Čechů a občanů ČSR v Sovětském svazu", Mečislav Borák, Opava 2003 : [recenzja]

Piotrkowskie Zeszyty Historyczne 78, 233-236

2005/2006

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

światowej (takiej sytuacji szczególnie obawiała się opinia publiczna państw pokonanych), ale dbała także o interesy dawnych państw centralnych.

Poważnym atutem recenzowanej książki są umieszczone w tekście liczne zdjęcia, prezentujące najwybitniejsze osobistości tej organizacji. Praca zawiera ponadto obszerną, selektywną bibliografię oraz indeks nazwisk.

Reasumując należy podkreślić, iż zaprezentowana książka jest bardzo ważnym głosem w dyskusji nad znaczeniem Ligi Narodów w polityce międzynarodowej okresu międzywojennego i wypada mieć tylko nadzieję, iż S. Sierpowski w przyszłości zdecyduje się na napisanie kolejnej pozycji, która przedstawi w równie fachowy i interesujący sposób dzieje Ligi Narodów w latach 1926-1946.

Paweł Olszewski

Mečislav Borák, *České stopy v Gulagu. Z výzkumu perzekuce Čechů a občanů ČSR v Sovětském svazu*, Opava 2003, ss. 167

Staraniem Śląskiego Okręgowego Muzeum w Opawie (Republika Czeska) ukazała się w 2003 r. praca Mečislava Boráka *České stopy v Gulagu. Z výzkumu perzekuce Čechů a občanů ČSR v Sovětském svazu* (Czeskie ślady w Gułagu. Z badań nad prześladowaniami Czechów i obywateli Czechosłowacji w Związku Radzieckim). Praca M. Boráka nawiązuje do szerszego projektu badań nad losami obywateli Czechosłowacji, włącznie z mniejszościami narodowymi np. niemiecką czy polską, prześladowanych przez system komunistyczny i sam Związek Radziecki. W projekcie tym, zainicjowanym przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych Republiki Czeskiej pod koniec 2000 r., bardzo silnie zaakcentowali swe uczestnictwo badacze Instytutu Śląskiego przy Śląskim Okręgowym Muzeum w Opawie. Do nich należy właśnie M. Borák, który stan swoich badań prezentuje w opisywanej pracy. Jest ona pierwszą w historiografii czeskiej, czyniącą starania o przedstawienie losów Czechów i obywateli czechosłowackich prześladowanych w ZSSR od czasu jego powstania po lata pięćdziesiąte. Dotychczas ukazywały się głównie prace historyków słowackich opisujące prześladowania i deportacje obywateli czechosłowackich z terenów Słowacji czy Rusi Zakarpackiej. Autor uważa, że zapewne działo się tak, ponieważ miały one większy rozgłos i zakres.

O ile powstały już prace odnoszące się do prześladowań i represji radzieckich na terenie samej Słowacji, o tyle pracy bardziej ogólnie ujmującej całą Czechosłowację w jej granicach międzywojennych i jednocześnie eksponującej element czeski do tej pory brakowało. Jednak dosyć mylący wydaje się być tytuł

pracy *Czeskie ślady w Gułagu*. Dopiero podtytuł wyjaśnia, że chodzi o całą Czechosłowację, zaś treść eksponuje częściej element słowacki niż czeski.

W rozdziale I autor przedstawia cele, przedmiot i metody swoich badań. Zwraca uwagę, że jednym z celów jego badań, oprócz naświetlenia problematyki prześladowań obywateli czechosłowackich od lat dwudziestych po połowę lat pięćdziesiątych XX w., jest rozprawienie się z wieloma legendami i niesprawdzonymi informacjami. Do takich według autora należą niejednokrotnie podawane dane jakoby przez Gułag przeszło 120 tys. Czechów, a pod koniec drugiej wojny światowej ze Słowacji wywieziono 100 tys. Słowaków.

W rozdziale II M. Borák dokonuje przeglądu literatury przedmiotu i dostępnych dla badacza źródeł. Następuje przegląd archiwów z dostępnymi tam materiałami odnoszącymi się do badanego problemu. Wymienione są m.in. następujące archiwa: Gosudarstwiennyj Archiw Rossijskoj Fiedieracji (GARF), Rossijskij Gosudarstwiennyj Archiw Socialno-politiceskoj Istorii (RGASPI), Rossijskij Gosudarstwiennyj Archiw Nowiejszej Istorii (RGANI), Rossijskij Gosudarstwiennyj Wojennyj Archiw (RGWA), Archiw Wnieszniej Politiki Rossijskoj Fiedieracji (AWP RF).

Rozdział III pracy ma przybliżyć czytelnikowi formy represji stosowane od lat dwudziestych wobec obywateli Związku Radzieckiego. Zdaniem autora jest to ważne ze względu na fakt, że w Rosji zamieszkiwała całkiem spora społeczność czeska skupiona między innymi w radzieckiej części Wołynia (obwód Żytomierski), poddana represjom już w pierwszych latach funkcjonowania ZSSR.

W rozdziale IV autor porusza bardzo ważną dla badacza radzieckiego Gułagu kwestię narodowości i pochodzenia terytorialnego oraz państwowego represjonowanych tam osób. Otóż wielu Czechów czy Słowaków, podobnie jak Ukraińców czy Żydów, którzy opuścili w czasie II wojny światowej Ruś Zakarpacką (a więc byli wcześniej obywatelami Czechosłowacji) i przedostali się do ZSSR, kończąc niejednokrotnie w obozach, przy określaniu narodowości wpisanych zostało do rubryki „inna” bez jej dociekania czy jakiegokolwiek adnotacji o pochodzeniu państwowym. Podobnie rzecz miała się i po II wojnie światowej. W ten sposób zdaniem autora mogło nastąpić zaniżenie liczby osób represjonowanych, interesujących czeskiego czy słowackiego badacza.

Bardzo ciekawym wydaje się rozdział V zatytułowany *Zakres represji wobec Czechów i czechosłowackich obywateli w ZSSR*. W pierwszym podrozdziale autor przedstawia kwestię obecności Czechów i Słowaków jeszcze w Rosji przedrewolucyjnej, ich liczbę szacując na kilkadziesiąt tysięcy. Po rewolucji w obawie przed bolszewickim reżimem wyjechało z Rosji ponad 10 tys. Czechów i Słowaków. Interesująco autor opisuje represje jakie dotknęły ponad 20 tys. tych Czechów i Słowaków, którzy z różnych powodów zmuszeni byli do pozostania w Rosji.

stania w Rosji radzieckiej. Drugi podrozdział przedstawia losy czechosłowackich jeńców wojennych z czasów I wojny światowej i żołnierzy Korpusu Czechosłowackiego, przebywających w ZSSR jeszcze do 1920 r. W kolejnym podrozdziale autor ukazuje kwestię czechosłowackiej międzywojennej emigracji do ZSSR, tej politycznej, ekonomicznej jak i wypełnionej przez osoby, które wyjechały tam z jeszcze innych powodów, np. jako nauczyciele do pracy z czeską mniejszością narodową. Na temat tej grupy potencjalnych ofiar systemu radzieckiego wiadomym jest stosunkowo najmniej. Zdaniem autora wynika to z faktu, że w grupie tej było stosunkowo najwięcej zdeklarowanych zwolenników systemu komunistycznego, stąd represje wobec nich stały się jedną z bardziej strzeżonych tajemnic ZSSR. W następnym podrozdziale M. Borák skupia się na represjach radzieckich wobec Czechów i obywateli czechosłowackich z obszarów zaanektowanych przez ZSSR na początku II wojny światowej. Autor wspomina na przykład losy Czechów żyjących do września 1939 r. na polskim Wołyniu czy na obszarach zachodniej Białorusi należących do II RP. Z terytoriów tych wiosną 1940 r. wywieziono do Kazachstanu 2 tys. osób powiązanych z narodowością czeską. M. Borák w kolejnym podrozdziale pisze również interesująco o żołnierzach Legionu Czechów i Słowaków, powstałego w Polsce w maju 1939 r., oraz o czeskich i czechosłowackich ofiarach tzw. mordu katyńskiego. Zdaniem M. Boráka o pięciuset spośród tam zamordowanych wiadomo, iż urodzili się na terenach należących do Czechosłowacji, bądź w różnych okresach swojego życia mieszkali tam lub pracowali.

VI rozdział pracy został poświęcony kwestii wywózek i deportacji ludności różnej narodowości (Niemcy, Węgrzy, Czesi, Słowacy) z obszarów przedwojennej Czechosłowacji, już od końca 1944 r. aż po połowę lat pięćdziesiątych. Autor cytuje tutaj różnych historyków i przedstawia różne liczby, jego zdaniem najbliższą prawdzie jest suma rzędu 6-8 tys.

W rozdziale VII autor porusza problem czechosłowackich jeńców wojennych, którzy znaleźli się na terytorium ZSSR jako wzięci do niewoli żołnierze III Rzeszy.

Ostatni merytoryczny rozdział pracy poświęcony jest całościowemu podsumowaniu obrazu prześladowań Czechów i obywateli czechosłowackich w ZSSR.

Należy jednak zaznaczyć, że praca M. Boráka wzbudza pewne wątpliwości. Bardzo szeroki problem relacji Czesi (oraz Słowacy) a Rosja carska, a później bolszewicka, oraz represje państwa radzieckiego wobec wyżej wymienionych narodowości, autor przedstawił na około 80 stronach tekstu zasadniczego, wypadaloby szerzej. Dalej Autor pisze, że jak dotąd nie powstała praca, która przedstawiałaby losy Czechów w Gułagu, a jednak prawie nieustannie w swoim

tekście cytuje prace nawiązujące do tej problematyki. Poza tym jak już wspomniano element czeski bardzo często schodzi na plan drugi, wypierany przez wątki: słowacki, węgierski czy niemiecki. Wynika to po prostu z faktu, że w okresie i w systemie represji, który autora interesuje szczególnie, a więc po 1944 r. do połowy lat pięćdziesiątych, liczba Czechów na tle innych narodów przedwojennej Czechosłowacji rzeczywiście w statystykach Gułagu nie przedstawiała się zbyt okazale.

Pomimo tych uwag pracę M. Boráka można uznać za przedstawiającą wiedzę historyczną, praktycznie nieznaną szerszemu gronu polskich historyków, może co najwyżej wąskiemu gronu badaczy radzieckiego Gułagu. W wielu obiegowych opiniach funkcjonuje pogląd, że Czesi czy obywatele czechosłowaccy byli przez system stalinowski i samego Stalina preferowani i hołubieni, kosztem na przykład Polaków. Omawiana książka udowadnia, że jest to tylko co najwyżej jedna strona medalu. Radziecki totalitaryzm nie posiadał swoich pupili, jednakowo miażdżąc tych większych, niepokornych, jak i tych mniejszych, bardziej spolegliwych.

Andrzej Kobus